

tönnel, melyben szerzőnk az egyes fajok művészi tehetségének megnyilvánulását látja, u. m.: a majmok mímelésében, a papagályok hangutánzásában, a szentjános bogaraknak a levegőben való czikázásában, a hangyák, méhek, pókok építészetiében, a tüeskök, kabócák, békák „reménynyel és igaztettel teljes” zenéjében.

Folytatja a művészi tehetség eltéréseit s különféleégeinek ismeretetését a különböző pszichológiai állapotok: az életkor, nemi különbség stb. eltéréseiben.

Érdekesen, de a cynismus egy nemével kutatja az egyéni tehetség lényegét és sajátosságait, melyet a temperamentum szüleményének tekint. A klinikákban, laboratoriumokban és örültek házában gyűjtött tapasztalatok alapján vitatja a lángelme rokonságát „az epilepsiával, az örüllettel, a deliriummal”. Egész elragadtatással magyarázza az okbeli összefüggést a vérmes, ideges, epés, vizenyős, nyugalmas temperamentum s ugyanolyan stíl és művészet között.

De bármennyire nem identificálhatjuk is magunkat Pilo aesthetikai alapfelfogásával és rendszerével, a szépművészetek lelkes apológiájának tekintjük könyvének azt a remek záradékát, melyben a művészet célját, rendeltetését, feladatát ilyképen fejezi ki: „A művészet terjeszse el az egész világon a szépet, mely nem lehet csak egy helynek szabádalma, vezérelje a halandókat az élet virágainak és gyöngyeinek, ragyogásainak és bájainak keresésében; arlja meg az embereknek a fény és szín, a forma és a rythmus mindennapi kenyerét, a gyönyör után sovárgó érzékek isteni eledelét, „azt a kecses táplálékot, mely az embert hasonlónvá teszi istenhez.”

Pilo Mario aesthetikájának tartalma — hogy saját szavait alkalmazam reá — „ennyi; — sem több, sem kevesebb.” Csalódnék, a ki benne a fényes és aljas, a tragikum és komikum, az élez és humor, a stíl és manier stb. stb. aesthetikai fogalmak elméletét keresné. Nincs benne szó a poétikai műformákról, nincs a szülő művészetekről (redende Künste) nincs a nyelv aesthetikájáról és teljesen mellőzi az aesthetika történeti szempontjait. De meg van benne egy következetesen keresztfülvitt rendszer elmélete, a mely ha nem is aesthetika, de physiológiának — valósággal rendszeres élettan.

Ferenczy József.

Rousseau mint philosophus.

Rousseau und seine Philosophie. Von Harald Höfling. Stuttgart, 1897. Mk. 1-75.

A XVIII-ik század nagy tagadó és újtó szellemei közt kétségkívül Rousseau a legérdekesebb, legvonzóbb alak, s korunkban is okvetlenül ő áll az előtérben: az ő művei a legolvasottabbak, az ő hatása a legelevenebb. Pedig mint ember gyarlóságokkal, mint író ellenmondásokkal teljes, — de gyöngöségeit, gyarlóságait feledjük, csakhogy mélyen, őszintén érző szívének dobbanásában, ragyogó nyelven előadott

eszméinek szárnyalásában gyönyörködhesünk; s mindezeket még érdekesebbé teszi hányatott, kalandos élete: a sorsüldözött költő, a sehol nyugtot nem lelő vándor minden tragikumra föltalálható pályájában; — ez az élet a maga olykor regényes, gyakran titokteles részleteivel s egészben szomorú képével rendkívül fokozza műveinek varázsát. E varázs nemcsak az olvasókat fogja meg, hanem az írókat is ellenállhatatlanul csábítgatja; alig van év, hogy a francia vagy német irodalom valami újabb műve ne tanúskodnék erről. Vagy életének egy-egy homályos részletét igyekeznek földeríteni, vagy műveit vizsgálják, fejtegetik egy és más szempontból, vagy hatását mutatják ki egy és más téren. Ime, csak tavaly jelent meg a fönt címzett munka, s ez év elején a német Rousseau-irodalomnak már egy új termékét jelzik a lapok: *Di Rechtsphilosophie des J. J. Rousseau*, von M. Liepmann, — pedig, hogy a francziák még jobban buzgólkodnak ez irányban, azt szinte fölösleges mondanunk.

A föntcímzett mű a „Klassiker der Philosophie“ (Frommann, Stuttgart) című vállalatban jelent meg, mely két év előtt indult meg Falckenberg Richárd erlangeni egyetemi tanár s a „Zeitschrift für Philosophie“ etc. szerkesztőjének vezetése alatt s 10—14 íves kötetekben 1:50—2 márka árért az újkor kiválóbb gondolkodóinak élet- és jellemrajzát fogja nyújtani a legjelesebb philosophiai írók tollából. A mű szerzője dán philosophus, kopenhágai egyetemi tanár, kinek már több jóra való műve jelent meg a német könyvpiaczon, így etikájá, psychológiája, újkori bölcsészettörténete.

Jelen műve 158 lapra terjed s négy fejezetre oszlik, u. m. Rousseau fölbresztése és problémája, Rousseau és Vallomásai, R. élete, jelleme és művei, s R. philosophiája. Az *első* fejezetben Rousseauak a dijoni akadémia pályatétele („Vajjon a tudományok és művészetek megújulása előmozdította-e az erkölcsök tisztulását és javulását?“) által eszközölt öntudatra ébredését, főproblemájának: a kultura és a természet közti ellentétnek föltalálását és kitűzését ismerteti a szerző. A *második* fejezetben R. Vallomásainak (Confessions) kitűnő jellemzését kapjuk, a mely mély bepillantást enged R. egész életébe és jellemébe; kimutatja Höffding ama motívumokat, melyek R.-t e Vallomások írására indították, t. i. egyfelől adalékokat kívánt szolgáltatni az emberi lélek megismerésére, az önismeret előmozdítására, másfelől igaz világításban akarta bemutatni életének egyes talányos és szégyenletes tetteit, kulcsot akart nyújtani azok megértéséhez s az őszinte vallomás által enyhíteni azok súlyát, s végül — egyes fölmerült támadások folytán, melyek jóhíre ellen irányultak, — védelmi íratot, mintegy választ írt a támadások ellen. Kimutatja Höffding, hogy nagyobb részben mily kevés hitelt érdemelnek e vallomások egyes állításai, mily óvatosaknak kell lennünk azok használatában, mennyire csalékony volt a Rousseau emlékezete a múlt egyes tényeinek visszaidézésénél, mennyire a későbbi kor érzéseit tulajdonítja a

rég elmúlt dolgoknak is. A *harmadik* fejezet R. életét és műveinek rövid ismertetését nyújtja; egyes szakaszai: gyermekkor, R. és Mme de Warens, a párisi időszak, szakítás az encyklopédistákkal, szakítás Voltairrel, R. főművei s befolyásuk élete utolsó szakára. E fejezetben, bár nagyrészt közismeretű dolgokat mond el szerzőnk, de azokat ügyesen foglalja össze, mindenütt figyelembe veszi a legújabb vizsgálatok eredményét, a legújabban földerített adatokat is, szóval műve a Rousseau-irodalom teljes ismeretén alapúl.

A mű *negyedik* és legfontosabb fejezete (104—158. l.) R. philosophiáját tárgyalja. E fejezet négy szakaszra oszlik: R. főfogalmai és az ő gondolkodásának típusa, a vallásos problema, a politikai-sociális problema, s a paedagogiai problema. Rousseau gondolkodásának alaptípusa az absolut és relativ, vagyis a természet és a kultúra közti ellentét; életében is emez ellentétek közt (a relatiók s a szabad természet fia) hanyódik ide s oda; ugyanily ellentétet mutat jellemében egyfelől a lelkesedés, szagatottság, rajongás s másfelől az összefüggésre, rendszeres munkára törekvés. A természethez való visszatérés alatt azt érti, hogy az emberek térjenek vissza saját szíveikhez, vonúljanak vissza magukba, a helyett, hogy a külső relatiókban olvadnak föl — saját belsejökben keressék minden jószág és minden boldogság forrását. Ő nem akar a kultúra terén visszamenést, csak azt kívánja, hogy a kulturát ne siettessük. Ha egy kultúra az adott életföltételeknek valóban megfelel, ha olymódon juttatja az összes képességeket kifejlésre, hogy az élet összegyűjtött ereje alatta nem szenved, akkor az természetes. Főfogalmai az *önfentartási ösztön* (amour de soi) és a *relatiók*; a vallásos problema körében e két ellentétes fogalomnak megfelelőleg a vallásos érzés, és a dogma s kultusz, a politikai problema körében a nép összakarata és a tényleges államhatalom, a paedagogiai problema körében a természeti nevelés és az active föllépő nevelés áll egymással szemben. E fogalmak részletes fejtegetése képezi a negyedik fejezet tárgyát.

A szépen, könnyed, világos nyelven megírt művet Rousseau minden tisztelőjének ajánlhatjuk.

Rácz Lajos.

Az öntudat világa.

Thiele. Die Philosophie des Selbstbewusstseins. Systematische Grundlegung der Religionsphilosophie. Berlin (Skopnik) 1896. 509 lap. Ára 10 márka.

„A ki komolyan veszi az igazságot, azt sem az egyház hagyományos tiszteletreméltó tanainak külső hitvallása, sem pedig az ú. n. modern tudomány bölcsessége ki nem elégítheti“, mondja s e tekintetben utal a szerző az egyházi hagyománynak, mint hagyománynak tehetetlenségére a természettudománynak valóban tudományos és gyakorlati vívmányaival szemben. Szerző mélyen járó művének e tételét olvasva, szinte megütközünk